

El *professional reflexiu* (D.A. Schön)

Descripció de les tres fases del pensament pràctic

Donald A. Schön (1930-1997) és considerat com un pensador influent en el desenvolupament de la teoria i pràctica de l'aprenentatge del professional reflexiu en el segle XX i constitueix actualment un autèntic referent en la temàtica de la professionalització.

Schön argumenta que la praxi docent es caracteritza per la complexitat, la incertesa, la inestabilitat, la singularitat i el conflicte de valors i que la perspectiva tècnica no és l'adequada per a la gestió de la problemàtica de l'aula escolar. La professió docent s'ha d'entendre com una activitat reflexiva i artística en la qual, en tot cas, s'inclouen algunes aplicacions tècniques. Per aquest motiu Schön proposa la recerca d'una nova epistemologia de la pràctica implícita en els processos intuïtius i artístics que alguns professionals duen a terme a les situacions d'incertesa, inestabilitat, singularitat i conflicte de valors ...

L'orientació pràctica o reflexió en l'acció en la qual se situa el model de Schön, entre altres, sorgeix com una resposta a la necessitat de professionalitzar al mestre i com a proposta que té la intenció de superar la relació lineal i mecànica entre una teoria o coneixement científic-tècnic entès com a "superior" i una pràctica d'aula supeditada a aquest. Considerem la mateixa manera que Schön que bona part de la professionalitat del docent i del seu èxit depèn de la seva habilitat per manejar la complexitat i resoldre problemes pràctics de l'aula escolar. I l'habilitat requerida és la integració intel·ligent i creadora del coneixement i de la tècnica.

Schön estudia aquesta habilitat en profunditat, entenent-la com un procés de reflexió en l'acció i situa el coneixement d'aquest procés com a condició prèvia necessària per comprendre l'activitat eficaç del docent davant problemàtiques singulars. Aquest procés reflexiu ha de servir per optimitzar la resposta docent davant situacions reals, tenint en compte que el professional ha de posar els seus recursos intel·lectuals al servei de la situació, de manera que a través d'un procés - que ha de ser semiautomàtic - d'anàlisi i recerca de estratègies o solucions, es satisfacin les necessitats reals de l'aula de forma eficaç.

Per citar text, cal utilitzar una d'aquestes referències bibliogràfiques

Domingo A. (2013). *Práctica reflexiva para docentes. De la reflexión ocasional a la reflexión metodológica*. Saarbrücken, Alemania: Ed.Publicia (pp.165-169).

Domingo A & Gómez V. (2014) *La Práctica Reflexiva. Bases, modelos e instrumentos*. Madrid:Narcea (pp 63-67).

Schön concep la reflexió - entesa com una forma de coneixement-com una anàlisi i proposta global que orienta l'acció. Així mateix, el coneixement teòric o acadèmic passa a ser considerat instrument dels processos de reflexió, tenint a més en compte, que aquest caràcter instrumental només es produeix quan la teoria s'integra de manera significativa, imbricant en els esquemes de pensament més genèrics que són activats pel docent en la seva pràctica. És a dir, s'entén que la teoria integrada únicament en parcel de memòria semàntica aïllades no pot posar-se al servei de l'acció docent. Aquest raonament posa de manifest la importància del pensament pràctic i en aquesta base es sustenta el professional reflexiu de Schön.

D'aquesta manera, la descripció del model de Schön passa per entendre què és el pensament pràctic enunciat pel mateix autor i quines són les fases o elements que el componen.

Així, endinsant-nos en la seva aportació, Schön diferencia tres conceptes o fases dins el terme més ampli de pensament pràctic:

- Coneixement en l'acció
- Reflexió i durant l'acció
- Reflexió sobre l'acció i sobre la reflexió en l'acció.

2

I. Coneixement en l'acció

És el component intel·ligent o mental encarregat de l'orientació de tota activitat humana, és a dir, el que es troba en el saber fer. Es tracta d'una rica acumulació de coneixement tàcit personal que es troba vinculat a la percepció, a l'acció o al judici existent en les accions espontànies de l'individu. És a dir, un coneixement implícit inherent a l'activitat pràctica que acompanya permanentment a la persona que actua. En aquest coneixement en l'acció Schön distingeix bàsicament dos components: d'una banda, el saber proposicional de caràcter teòric que correspon al adquirit per mitjà de l'estudi científic a la universitat, el que vulgarment es pot anomenar coloquialment el saber de llibre i, d'altra, el saber-en-la-acció, procedent de la pràctica professional, i que és una cosa tàcit, espontani i dinàmic. És probable que Schön posés els guions del "saber-en-la-acció" per destacar que precisament el saber està en l'acció (Schön, 1987).

Per citar text, cal utilitzar una d'aquestes referències bibliogràfiques

Domingo A. (2013). *Práctica reflexiva para docentes. De la reflexión ocasional a la reflexión metodológica*. Saarbrücken, Alemania: Ed.Publicia (pp.165-169).

DomingoA & Gómez V. (2014) *La Práctica Reflexiva. Bases, modelos e instrumentos*. Madrid:Narcea (pp 63-67).

D'aquesta manera cada dia quan el docent es disposa a atendre la seva tasca docent, va equipat, de tot un bagatge personal de coneixement teòric, pràctic, experiencial, vivencial, etc, fortament consolidat en què també tenen espai elements inconscients, prejudicis, records , vivències personals, interpretacions subjectives, etc.

II. Reflexió durant l'acció

Aquesta segona fase correspon a un coneixement de segon ordre - el de primer ordre seria el coneixement en l'acció -, i també pot ser anomenat metaconeixement en l'acció. Es tracta del pensament produït per l'individu sobre el que fa segons actua. Schön explica aquest moment com un procés de reflexió en l'acció o com una conversa reflexiva amb la situació problemàtica concreta. Ve marcat per la immediatesa del moment i la captació in situ de les diverses variables i matisos existents en la situació que s'està vivint, no té la sistemàtica i el distanciament requerit per l'anàlisi o reflexió racional. Es tracta d'una reflexió que sorgeix de la sorpresa davant l'inesperat - i que condueix a l'experimentació in situ -, ja que si no és així, les respostes rutinàries i espontànies que puguin sorgir responen al coneixement en l'acció, no poden catalogar-se com reflexió en i durant l'acció.

Per a una major comprensió d'aquests dos conceptes - coneixement en l'acció i reflexió en i durant l'acció -, a continuació es mostra el procés d'indagació que sorgeix durant l'acció. La forma d'exposició d'aquest procés escollida és la utilitzada pel propi Schön i correspon a la descripció d'una seqüència de moments dins del procés de reflexió en l'acció:

- Inicialment hi ha la situació de l'acció sobre la qual s'aboquen respostes espontànies i rutinàries.

Després d'aquestes respostes es troba el coneixement en l'acció, el qual apareix sota la forma d'estratègies, comprensió dels fenòmens i maneres de definir una tasca o problemàtica associada a la situació.

"El coneixement en l'acció és tàcit, formulat espontàniament sense una reflexió conscient i a més funciona, produint els resultats esperats en la mesura que la situació es mantingui dins dels límits d'allò que hem après a considerar com a normal". (Schön 1987:38)

- En un moment donat, les respostes rutinàries produeixen sorpresa, per un resultat

Per citar text, cal utilitzar una d'aquestes referències bibliogràfiques

Domingo A. (2013). *Práctica reflexiva para docentes. De la reflexión ocasional a la reflexión metodológica*. Saarbrücken, Alemania: Ed.Publicia (pp.165-169).

DomingoA & Gómez V. (2014) *La Práctica Reflexiva. Bases, modelos e instrumentos*. Madrid:Narcea (pp 63-67).

inesperat, ben agradable, ben desagradable. L'existència de l'efecte sorpresa comporta captació d'atenció, ja que podria succeir que el resultat inesperat no fos detectat per l'individu. Cal destacar que la sorpresa s'ha d'interpretar en aquest context com a variació respecte del que s'esperava, ja que, en general, les respostes espontànies "sorprenents" no solen sortir de l'àmbit familiar.

- Després de la sorpresa, s'estableix una reflexió dins d'una acció en el present. Aquesta reflexió, encara que no verbalitzi, es produeix de forma conscient - almenys en certa mesura -. Aquest pensament reflexiu es nodreix tant de la situació o resposta inesperada, com del coneixement en l'acció que dóna lloc a la seva detecció. En aquest moment de reflexió es produeixen preguntes com les següents:

- a) què està passant?;
- b) està passant alguna cosa que em sorprèn i que no és l'habitual?;
- c) és adequat en aquest moment el que estic fent?;
- d) he de modificar, esmenar, canviar el que estic fent i sent per a ajustar-lo a les circumstàncies canviants, recuperar l'equilibri, fer atenció amb precisió, etc.?
- e) he de comprovar amb mi mateix si estic en el bon camí
- f) si no estic en el bon camí, hi ha una forma millor de procedir?

4

Ahora el docent es qüestiona "com he estat pensant en això?" És a dir, el pensament se centra en el fenomen que causa sorpresa i, paral·lelament, sobre si mateix.

- La reflexió en l'acció qüestiona el coneixement en l'acció ja que aquest tipus de reflexió té caràcter crític, provocat per una situació inesperada o no prevista que condueix àgilment a buscar noves estratègies d'acció o la reestructuració de les ja utilitzades, a l'avegada que ajuda a la comprensió de la situació o modificar la formulació dels problemes.

- La reflexió condueix a l'experimentació in situ, i sobre la marxa. Això significa reflexionar mentre està produint l'acció. Es ideen i proven noves accions, es comproven els nous enfocaments - acabats d'establir de forma provisional -, així com també es verifica la nova comprensió de la situació - també formulada de forma provisional. I podem apuntar que l'experimentació in situ es pot dur a terme amb l'objectiu d'arribar a resultats esperats, o en altres casos, amb la intenció de produir

Per citar text, cal utilitzar una d'aquestes referències bibliogràfiques

Domingo A. (2013). *Práctica reflexiva para docentes. De la reflexión ocasional a la reflexión metodológica*. Saarbrücken, Alemania: Ed.Publicia (pp.165-169).

Domingo A & Gómez V. (2014) *La Práctica Reflexiva. Bases, modelos e instrumentos*. Madrid:Narcea (pp 63-67).

sorpreses que condueixin a noves reflexions i experimentacions. I tot això es produeix en espais de temps molt reduïts, de manera que habitualment el moment de la sorpresa gairebé es solapa amb el de la interpretació de la mateixa.

D'altra banda, també cal destacar que, el coneixement que es desprèn de la reflexió en i durant l'acció es troba limitat per les pressions espai-temporals i per les demandes psicològiques i socials de l'escenari en què té lloc l'acció. Encara que, amb les seves limitacions i dificultats, resulta ser un procés extraordinàriament ric en la formació del docent, ja que aquesta reflexió té caràcter crític respecte del coneixement en l'acció: el qüestiona. Amb paraules de Schön:

"Quan parlem del professor ens estem referint a algú que se submergeix en el complex món de l'aula per a comprendre-la de forma crítica i vital, implicant-afectiva i cognitivament en els intercanvis incerts, analitzant els missatges i xarxes d'interacció, qüestionant les seves pròpies creences i plantejaments proposant i experimentant alternatives i participant en la reconstrucció permanent de la realitat escolar "

(Schön, 1992:89).

En aquest sentit, aquest tipus de coneixement permet corregir, reorientar o millorar sobre la marxa els plantejaments previs i la pròpia acció. És un tipus de coneixement especialment útil per als professionals flexibles i oberts a la complexitat de les situacions d'interacció en la pràctica, ja que esdevé un aprenentatge significatiu.

5

III. Reflexió sobre l'acció i sobre la reflexió en l'acció

Aquesta fase final correspon a l'anàlisi efectuat a posteriori sobre els processos i característiques de l'acció, incloent en aquests processos la reflexió simultània que ha acompanyat a l'acte. Schön explica aquest procés com l'anàlisi que a posteriori realitza el professional sobre les característiques i processos de la seva pròpia acció. Aquesta fase de la reflexió constitueix el component essencial del procés d'aprenentatge permanent per part del professor. Aquest, en la seva interacció amb la situació, elabora un disseny flexible d'enfocament progressiu que experimenta i reconduïx de forma contínua com a resultat d'aquesta reflexió. En aquest cas, el coneixement apareix com un instrument d'avaluació,

Per citar text, cal utilitzar una d'aquestes referències bibliogràfiques

Domingo A. (2013). *Práctica reflexiva para docentes. De la reflexión ocasional a la reflexión metodológica*. Saarbrücken, Alemania: Ed.Publicia (pp.165-169).

DomingoA & Gómez V. (2014) *La Práctica Reflexiva. Bases, modelos e instrumentos*. Madrid:Narcea (pp 63-67).

anàlisi, reconeixement i reconstrucció de la intervenció passada. Es tracta d'un coneixement de tercer ordre que analitza els dos anteriors en relació amb la situació i el seu context.

Aquest tercer tipus de coneixement també resulta imprescindible en el procés de formació permanent del professional pràctic, ja que permet la posada en consideració i qüestionament individual i col·lectiu de:

- Les característiques de la situació problemàtica considerada
- Els procediments que han entrat en joc en el diagnòstic i definició del problema.
- La determinació de metes, l'elecció de mitjans i la mateixa intervenció que posen en acció les decisions preses.
- Els esquemes de pensament, les teories implícites, creences i formes de representar la realitat viscuda pel professional pràctic.

En tot cas cal apuntar que aquests tres components del pensament pràctic no han de ser entesos com a elements independents entre si, sinó que, ben al contrari, es necessiten mútuament per a garantir una intervenció pràctica racional.

Per citar text, cal utilitzar una d'aquestes referències bibliogràfiques

Domingo A. (2013). *Práctica reflexiva para docentes. De la reflexión ocasional a la reflexión metodológica*. Saarbrücken, Alemania: Ed.Publicia (pp.165-169).

Domingo A & Gómez V. (2014) *La Práctica Reflexiva. Bases, modelos e instrumentos*. Madrid: Narcea (pp 63-67).